

SZEMLE

KÖNYVEK

VARGA SZABOLCS: LEÓNIDASZ A VÉGVIDÉKEN – ZRÍNYI MIKLÓS (1508–1566)

Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Budapest, 2016, 277 oldal

A Varga Szabolcs negyedik önálló köteteként megjelent Zrínyi-életrajz jól illeszkedik a hős várkapitány halálának és Szigetvár elestének 450. évfordulójára publikált kiadványok sorába. A szerző korábban számos tanulmány keretében foglalkozott Zrínyi Miklóssal és a Zrínyi család, valamint Szigetvár mint a Zrínyihez köthető legfontosabb helyszín történelmével. Ez utóbbira példaként említhetjük a Bósze Sándor és Ravazdi László által szerkesztett, *Szigetvár története. Tanulmányok a város múltjából* című kötetben 2006-ban megjelent nagy volumenű dolgozatát, amelyben részletekbe menően mutatja be Szigetvár 1526–1566 közötti történelmét, különös figyelmet fordítva a gazdasági és a stratégiai szempontokra. Legújabb kötete azonban egy régóta meglévő hiányt hivatott betölteni a hazai Zrínyi-kutatásban.

Korábban a Zrínyi Miklós személye iránt érdeklődők leginkább a Benda Kálmán által írt részletes életrajzi munkából tájékozódhattak, ám e tanulmány is több mint ötven éve jelent meg a Rúzsás Lajos által szerkesztett, *Szigetvár 1566. évi ostromának 400. évfordulója* alkalmából összeállított kötetben. Míg a korábbi munkák kevésbé tarthattak igényt a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére, élvezetes stílusával Varga Szabolcs könyve e tekintetben is újdonságot hoz.

Erőteljes jelenettel indul a Zrínyi Miklós-életrajz. Az első fejezetben belecsöppenünk az 1566. évi szigetvári harcok sűrűjébe, megelevenednek előttünk az ostrom utolsó órái, a hős parancsnok és eltökélt bajtársainak küzdelme, amelyben az utolsó pillanatig kitartottak a vár védelmében. Jó érzékkel választotta meg a szerző ezt a momentumot, amelynek legkatartikusabb eseménye a várkapitány hősies kitörése a belső várból. Zrínyi hős halála, majd a bevett várra vetett utolsó pillantás után azonban egy hirtelen ugrással visszatérünk a kezdetekhez: a Zrínyi család nevét őrző, ma már Horvátország területén fekvő Zrin várának évszázadokat átívelő történetéről szól röviden a szerző, az ezt követő fejezetekben pedig részletes képet kapunk a Zrínyi család genealógiájáról, valamint birtokaik történetéről. E kötet leginkább ebben a témában szolgál jelentős új információkkal az 1966-os Benda-tanulmányhoz képest: míg utóbbi csupán egy rövid fejezet erejéig foglalkozott Zrínyi Miklós őseivel, Varga Szabolcs művében nagy hangsúlyt fektet a családtörténet feltérképezésére, amely abból is jól érzékelhető, hogy a könyv szinte teljes első fele e kérdéskörrel foglalkozik.

A Zrínyi család genealógiájának kutatása, mint ahogy arra a szerző is rámutat, nem egyszerű feladat, mivel a forrásadottságok nem túl kedvezők, ezen belül is a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a családi levéltár elveszett. Ezzel együtt Varga Szabolcs mégis kísérletet tesz arra, hogy a családtörténet hiányzó láncszemeit pótolja, s ehhez alapvető forrásként az ír származású ágostonrendi szerzetes, Marcus Forstall 1660-as években írt művét veszi alapul. A szerző nagy hangsúlyt fektetett ugyanakkor arra is, hogy Zrínyi Miklóst mint a horvát és magyar történelem közös hőjét mutassa be, ennek érdekében Forstall műve, valamint a fellelhető levéltári források – okleveles anyag és levelezések – mellett legalább annyira támaszkodott a horvát, mint a magyar szakirodalomra.

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós, majd halála után Zrínyi Péter felügyelete alatt megszülető, latin nyelvű genealógiai mű jól tükrözi, hogy a korszakban a főúri famíliák milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak az őskultusznak, amelyet a családi krónikák és az ősgalériák útján kívántak átmenteni az utókor számára. Forstall megrendelői igényeihez igazodva vázolta fel a Zrínyiek rendkívül szerteágazó eredettörténetét, amelyben egészen az antikvitásig visszanyúlva vonultatta fel a híres őseket. Művében kiemelte a Zrínyiek Subics nemzetségből való származását, amely a család horvát eredetét hangsúlyozza, ugyanakkor a római és gót gyökek felmutatása is kiemelt helyen szerepel. Összességében, amint azt a szerző is megállapítja, a Zrínyiek esetében egy rendkívül összetett identitású nemzetségről beszélhetünk, amelynél ugyanannyira fontos volt a horvát származástudat, mint a magyar koronához való hűség, valamint 1526 után a Habsburg-házhoz való lojalitás is.

Varga Szabolcs műve a családtörténet bemutatásán túl részletes betekintést enged a Zrínyi család őseihez köthető fontosabb helyszínek történetébe is. Ezek közül a Zrínyi-ősök első rezidenciája Ostrovica vára volt a 13. század során, amit ekkor még, mint Brebiri grófok birtokoltak. A család történetében több névváltás is történt, amelyek többnyire összefüggésben voltak a központi rezidencia területi változásaival. Így történt ez 1347-ben is, amikor Anjou Lajos a Velencével kirobbant háború miatt fennhatósága alá vonta Ostrovica várát, amiért cserébe a távolabbi Zrin várát adományozta a Brebiri grófoknak. A szerző a szegényes forrásadottságok ellenére is részletekbe menően mutatja be a család 13–14. századi történetét, így kijelenthetjük, hogy a családtörténetben mutatózó hiányzó láncszemek a helyükre kerülnek.

A Zrínyi családnévre áttért a 15. századi történetéről úgyszintén átfogó képet kapunk, amelyet illetően a leginkább szembetűnő a családtagok hangsúlyos jelenléte a tartományi politikában. A Zrínyi-család birtokai Dalmácia, Horvátország és Szlavónia területén szétszórva helyezkedtek el: e területek történeti áttekintésére is nagy hangsúlyt fektet a szerző. Ez szoros összefüggésben áll az Oszmán Birodalom 14. század végétől kezdődő katonai előrenyomulásának

történetével is: a területi közelség miatt ugyanis a Zrínyieknek már az egészen korai időktől kezdve szembesülniük kellett ezzel a fenyegetéssel.

A továbbiakban rákanyarodunk Zrínyi Miklós felmenőinek történetére. Varga Szabolcs kiemelt figyelmet fordít a szigetvári hős apja, Zrínyi (III.) Miklós katonai és politikai pályafutásának bemutatására, nem véletlenül: az idősebb Zrínyi a korabeli politikai életben igen jelentős szerepet játszott, többek között ő szolgált a családból először Habsburg zsoldban 1522-től. A birtokpolitikát illetően nem elhanyagolható az anyai ág bemutatása sem. Zrínyi (III.) Miklós ugyanis nagyon előnyös házasságot kötött: a középkori Horvátország egyik legjelentősebb dinasztiájának számító Korbáviai családból származó Ilonát vette el. Már e frigy is jelentős területi gyarapodást hozott a Zrínyi családnak, amelyet Miklós további birtokszerzései követtek az 1520-as, 1530-as években. Az ifjú Zrínyi Miklósnak apja halála után azonban komolyan meg kellett küzdenie a családi birtokok megtartásáért, az egyre erősödő oszmán fenyegetés mellett ugyanis hol a Habsburg Ferdinánddal való huzavona, hol pedig a – Ferdinánd, Szapolyai és a török közötti –, számos pártváltásról elhíresült Török Bálint hatalmaskodásainak visszaszorítása követelték a fiatal főúr erélyes fellépést. Ezekben az években a horvát-szlavón végeken az oszmán seregekkel is állandósultak a harcok, a vidék pusztulásában pedig a nagybirtokosok hatalmaskodásai még inkább közrejátszottak. Varga Szabolcs azonban jól érzékelteti, hogy ez utóbbi közel sem volt egyoldalú dolog – a Zrínyiek éppen úgy támadták, fosztogatták más birtokait, így némileg árnyalódik a róluk kialakított pozitív kép.

E ponton a szerző kísérletet tesz egy máig rejtélyes politikai gyilkosság kibogozására. 1539 novemberében terjedt el ugyanis a hír, amely szerint a Zrínyi testvérek Kosztajnica várában meggyilkolták Hans Katzianer egykori főhadparancsnokot. Az ügy részletei máig nem tisztáztak, mivel a lehetséges indítékokat és körülményeket illetően a korabeli kútfők is eltérően nyilatkoztak. Mindezek ellenére a kortárs elbeszélő források és levelezések összevetésével Varga Szabolcs megpróbál közelebb jutni a megoldáshoz, és e szerint egy olyan politikai leszámolás képe rajzolódik ki előttünk, amely nagyon hasonlít Fráter György tizenkét évvel későbbi meggyilkolásához. Ez az incidens azért is érdemelt bővebb kifejtést, mert fordulópontnak számított a Zrínyi család történetében: innentől kezdődött felemelkedésük a tartományi arisztokrácia vezető családjai közé.

A horvát és szlavón délvidéken az 1530-as évek végén, 1540-es évek elején dúló harcok részletes bemutatását követően egy fejezet erejéig Buda elfoglalásáról, valamint az Oszmán Birodalom hódító ideológiájáról is szól a szerző. A 16. századi európai és oszmán hatalmi erőviszonyok és a magyarországi hadszíntér áttekintése 1521-ig visszamenően azért is elengedhetetlen e kötet lapjain, mivel így a szigetvári hadjárat előzményeit a témában kevésbé jártas olvasó is könnyebben átláthatja. Hasonló részletességgel mutatja be a szerző a

korabeli végvári állapotokat, a várak és várkatonaság helyzetét, melyhez szorosan kapcsolódik a Habsburg Birodalom hadügyigazgatásának és a határvédelem átszervezésének áttekintése.

Az elkövetkezendő évek végvári harcaiban Zrínyi csapatai élén aktívan részt vett. 1542-ben Buda visszavívásának kísérletekor is jelen volt a keresztény seregben – ám kisebb sikerek ellenére a hadjárat kudarcba fulladt. Ennek ellenére még ugyanezen év végén korábbi, illetve a közelmúltban elért katonai érdemei miatt Ferdinánd határozatlan időre Zrínyit nevezte ki a horvát-szlavón báni tisztségre. Nagyon hosszú ideig, 14 évig viselte e hivatalt, ami a szerző által felvonultatott párhuzamok alapján meglehetősen szokatlannak számított a 16. században. Varga Szabolcs szerint az, hogy a későbbiekben több Zrínyi is betölthette ezt a tisztséget, egyértelműen Zrínyi Miklós érdemeinek köszönhető. Az 1543. évi szultáni hadjárat során már báni minőségben volt jelen seregei élén az ifjú gróf, ám katonai és a tartományi politikában elért sikerei ellenére pályafutását már ekkor is a központi hadügyigazgatással való, főleg a pénzügyeket érintő folyamatos küzdelme árnyékolta be. Emiatt többször is felajánlotta báni címéről való lemondását.

Zrínyi az 1550-es évek közepétől már jelen volt a Szigetvár környéki harcokban is, a vár 1556. évi ostroma idején is csatlakozott Nádasdy Tamás hadaihoz. Az év végén végleg lemondott a báni tisztségről, ám a szerző vitatja, hogy ennek oka a Habsburg uralkodóval szembeni sértettség lett volna. Katonai szolgálataiért cserébe, illetve házassági szerződés útján dunántúli birtokokat szerzett, így a családi központ fokozatosan Zala és Vas megyébe helyeződött át. Három jelentős családi rezidencia köthető a szigetvári hős nevéhez. Ozalj a Frangepán-hozomány útján, Csáktornya pedig fizetség formájában került Zrínyi birtokába – Ferdinánd ugyanis többek között így rendezte korábbi adósságait a bán felé. Harmadikként az 1557-ben a főúr kezébe kerülő Vas megyei Monyorókerék említendő, amely korábban Erdődy-birtok volt. Erdődy (II.) Péter és Zrínyi házassági szerződést kötött gyermekeik, Anna és György jövőbeli házasságát illetően. A korabeli főúri familiák egymáshoz, illetve az uralkodóházhoz való viszonyának változásait jól mutatja, hogy Zrínyi annak ellenére is megtarthatta a monyorókeréki uradalmat, hogy később a jegyességet felbontották.

A kötet hátralevő részében közelebbről is megismerhetjük a kötet főhősét. Amint azt édesapjánál is láttuk, az ifjú Zrínyi életében is fontos szerepet töltöttek be nők: kezdetben anyja, majd első és második felesége. Első felesége Frangepán Katalin volt, akivel 1543-ban keltek egybe: a családpolitika tekintetében ez igen előnyös frigynek számított, ugyanis amellet, hogy egy nagy múltú családba házasodott be, a fentebb említett gazdag birtokhozományra is szert tett. Katalin 13 gyermeket szült Zrínyinek, akik közül kilencen érték meg a felnőttkort. Ezen a ponton Varga Szabolcs rávilágít a családpolitikában beálló változásra: Zrínyi ugyanis lányait már tudatosan nem a tartományi elit tagjaihoz

adja feleségül, hanem a bécsi udvarban szolgáló magyar főúri családok leszármazottaihoz. A főúr olyannyira közel akarta tudni magát a Habsburg udvarhoz, hogy 1563-ban már saját háza volt Bécsben, sőt, György fiát is a Habsburg udvarban neveltette.

Tudatos politikai karrierépítéssel magyarázható 1557-ben történő tárnokmesteri kinevezése, melyet haláláig viselt. A 60-as évek elejétől kezdve egyre fontosabbá vált számára a szigeti várkapitányság, ugyanis – mivel az ottani kapitányok egyben a Dél-Dunántúl védelméért is feleltek –, a vár megtartása kulcsfontosságú volt a Vas és Zala megyei családi birtokok védelme érdekében. Az uralkodó végül 1561-ben, Horváth Márk halála után nevezte ki Zrínyit a vár és a város élére. A tisztség megszerzésének sikerre vitelében közrejátszott, hogy a Habsburg vezetés jelentős összeggel tartozott a főúrnak. Korábbi hivatalai mellé 1563-ban még a dunántúli főkapitányi posztra is kinevezték, amelyet illetően legnagyobb támogatója Habsburg Károly főherceg volt; ugyanakkor az uralkodó azon szándéka is sokat nyomott a latban, hogy a dunántúli főkapitányi és a szigetvári kapitányi tisztséget egy kézben tartsa.

Külön fejezetet szentel Varga Szabolcs a szigetvári vártartomány bemutatásának, amelyen belül a vártartomány igazgatástörténetével, illetve a vár építéstörténetével foglalkozik, ám – amint azt fentebb már említettük –, e témákat illetően 2006-ban megjelent tanulmányában már részletekbe menő elemzést nyújtott. Végül, de nem utolsó sorban – a keretes szerkezetnek megfelelően – elérkezünk az 1566. évi szultáni hadjárat áttekintéséhez. A hadjárat kiváltó okait illetően az elmúlt évek kutatásaira alapozva mutatja be a szerző az eltérő magyarázatokat, amelyeket értékelve rávilágít, hogy sokkal inkább belső birodalmi okok, illetve a szultán körüli személyi változások állhattak a döntés háttérében. Főleg Albert de Wyss portai Habsburg rezidensnek a hadjárat előkészítésére vonatkozó jelentéseire támaszkodva fejt ki, hogy a támadás céljait illetően egészen eltérő felvetések fogalmazódtak meg még röviddel a hadjárat megindítása előtt is. A követjelentések alapján jól érzékelhető, hogy az idős padisah aktív politizálástól való távolmaradása milyen változásokat indított el a dívánban. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy mind az oszmán, mind a keresztény források tanúsága szerint a hadjárat erdélyi szála, ezen belül is Gyula stratégiai helyzete kiemelt jelentőséggel bírt, így tehát a szerző is részletesen kitér ennek bemutatására. Amint azt Varga Szabolcs is kiemeli, a két vár helyzete – elsősorban a térségben betöltött stratégiai szerepük miatt – nagyon hasonlít egymáshoz, így a szigetvári ostrom előtt részletesen kitér Gyula oszmán kézre kerülésének történetére is. A Kerecsényi László vezette vár 1566. szeptember 2-án adta meg magát a török ostromló sereg előtt, ekkor Szigetvár ostroma már egy hónapja tartott. Nem sokkal Gyula eleste után a szigeti erősség sorsa is megpecsételődött: szeptember 7-én tört ki a belső várból Zrínyi maroknyi serege élén. Érdeemes ezen a ponton egy rövid kiegészítést tenni a hős várkapitány halála

utáni eseményeket illetően. A szerző ugyanis citál egy levelet, amelyet Szokollu Musztafa budai pasa írt Habsburg Miksának két hónappal a vár eleste után. Ebben a pasa leírja, mennyire bánkódik Zrínyi halálán, s ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a várkapitány fejét nem hagyta karóban állni, testét eltemette, s a fejet pedig elküldte a győri táborba. Ehhez kapcsolódóan említi meg Ahmed Feridun bég Szigetvár ostromáról írott művében, hogy „az átkozott Zrinszki ogli nevű átkozott fejét dárdára tűzték és a janicsárága, Ali aga öjelessége – tartson soká méltósága – az aszafi magas küszöbhez (azaz a nagyvezír elé) vitte.”¹ Az említett Ali aga pedig nem volt más, mint a szigetvári Ali pasa dzsámi építtetője, a flotta későbbi főparancsnoka, Müezzinzáde Ali pasa!

Varga Szabolcs kötete lezárásaként alapos összefoglalást készít a későbbi századok Zrínyi kultuszáról, amely szintén hiánypótló adaléknak számít, és a jövőben üdvös lenne egy átfogó munka keretében önálló megjelentetése is. Összességében elmondható, hogy az itt ismertetett Zrínyi-életrajz a teljesség igényével mutatja be a politikus és hadvezér életútját, nagy figyelmet fordítva a Magyar Királyság 16. századi történelmi fordulópontjainak áttekintésére. Valóban hiánypótló műként tekinthetünk e kötetre, melyben a szerző az objektivitás talaján maradva számol le a korábban idealizált Zrínyi-képpel. A hazai Zrínyi-kutatásban fontos helyet foglal el Varga Szabolcs könyve, mivel mind a szigetvári hős, mind a Zrínyi-család történetével kapcsolatban számos, korábban kevésbé kutatott témakörbe enged mélyebb betekintést.

Pázmándi Ágnes

¹ *Nüzhət-i esrârü'l-ahyâr der-ahbâr-ı sefer-i Sigetvar. Sultan Süleyman'ın son seferi.* Haz. H. Ahmet Arslantürk, Günhan Börekçi. İstanbul, 2012. 149. Idézi: Dávid Géza, *Adalékok Szigetvár török kori történetéhez.* Keletkutatás, 2007, 41.